

ПРОТИДІЯ ПЛАНУВАННЮ, ПІДГОТОВЦІ, РОЗВ'ЯЗУВАННЮ ТА ВЕДЕННЮ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Юріков О. О.

ВСТУП

Міжнародний мир є загальнолюдським благом, що зумовлює особливий механізм його політико-правової охорони, який реалізують як на міжнародному, так і на національному рівнях. Охорону міжнародного правопорядку та попередження посягань на мир забезпечують за допомогою норм міжнародного та національного законодавства. Одним із головних заходів держави щодо захисту миру є криміналізація найнебезпечніших для міжнародного правопорядку діянь, серед яких є планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни.

Стрімкий розвиток науки і техніки сприяє зміненню міжнародних відносин, що в окремих випадках ставить під загрозу мир та правопорядок, або призводить до його порушення. Попри криміналізацію в 1945 році на міжнародному рівні суспільно небезпечних діянь проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в світі виникає низка збройних конфліктів, які не вдається врегулювати мирним (дипломатичним) шляхом. Війни та збройні конфлікти нерідко призводять до порушення міжнародних звичаїв ведення війни, а також супроводжуються веденням агресивної війни чи агресивних бойових дій. Однак винних осіб до відповідальності не притягують, обмежуючись лише накладенням певних санкцій економічного чи політичного характеру на держави-учасниці конфлікту, або певних осіб, які брали активну участь у веденні агресивної війни. Така невтішна ситуація з міжнародним правопорядком триває донині.

Невідповідність національного та міжнародного законодавства в частині сприяння забезпеченню міжнародного правопорядку та миру потребам сьогодення засвідчена агресією Російської Федерації (далі – РФ) проти України та безпосереднім збройним конфліктом на території нашої держави. Збройна агресія РФ проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші

випадки порушення Збройними Силами РФ всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням РФ порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму, для блокування українських військових частин. Друга фаза збройної агресії РФ проти України розпочалася у квітні 2014 року, коли контрольовані, керовані і фінансовані спецслужбами РФ озброєні бандитські формування проголосили створення «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки». Попри досягнення Мінських домовленостей, учасником яких є російська сторона і які спрямовані на припинення, викликаного російською агресією, збройного конфлікту, РФ з більшою або меншою інтенсивністю продовжує збройну агресію проти України¹. 24 лютого 2022 року РФ почала повномасштабну війну проти України. Як і в інших конфліктах, високопосадовців РФ не притягнуто до відповідальності, а лише накладено економічні санкції, які суттєво не впливають на агресивний настрій та загарбницькі плани керівників РФ щодо українських територій.

Одним з недоліків українського кримінального законодавства, що заважає притягувати винних до відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є його невідповідність міжнародному законодавству. Приведення положень Кримінального кодексу (далі – КК) України у відповідність до норм міжнародних актів є одним із головних завдань, що сприятимуть забезпеченню миру на території України.

1. Кримінально-правова характеристика планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни

Одним із заходів держави, спрямованих на протидію плануванню, підготовці, розв'язуванню та веденню агресивної війни на території України, є встановлена в ст. 437 КК України кримінальна відповідальність за такі діяння. Попри те, що збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією триває з лютого 2014 року, тобто понад 8 років, до кримінальної відповідальності за вчинення зазначеного кримінального правопорушення притягнуто лише 5 осіб. Це зумовлено певною неузгодженістю національного законодавства,

¹ Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»: постанова Верховної Ради України від 21 квіт. 2015 р. № 337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#n8>.

зокрема кримінального, з міжнародним, а також складністю процесу доказування вини у вчиненні планування, підготовки, розв'язування або ведення агресивної війни на території України. З метою ефективної протидії кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 437 КК України, слід проаналізувати його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, а також проаналізувати міжнародні законодавчі акти кримінально-правового спрямування, на підставі чого сформулювати пропозиції щодо внесення змін до КК України, які покращать правозастосування та кримінально-правову охорону миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на території України.

Основним безпосереднім об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують мир між державами та народами (відсутність ворожнечі, війни, воєнних чи збройних конфліктів тощо) як складову міжнародного правопорядку.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України, виражається у таких формах: 1) планування; 2) підготовка; 3) розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту; 4) змова про вчинення зазначених дій.

Під *воєнним конфліктом* слід розуміти форму розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили. Основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт². *Агресивною війною* є широкомасштабне застосування збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної недоторканості іншої держави, або в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), що, як правило, супроводжується повною чи частковою окупацією території іншої держави³. Агресивна війна вирізняється масштабністю дій, поєднанням використання збройних сил з іншими засобами боротьби (економічними, дипломатичними, ідеологічними, інформаційними), постановкою та реалізацією певних політичних завдань (захоплення чужої території, поневолення чи пограбування іншого народу тощо). *Агресивні воєнні дії* – це локальне застосування збройної сили в повітрі, на морі, на суші чи в космосі проти

² Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 1355.

суверенітету, територіальної цілісності або політичної недоторканості іншої держави з метою знищення особового складу збройних сил і військової техніки противника та захоплення території іншої держави.

Слід акцентувати увагу на тому, що за національним кримінальним законодавством протиправним визнано ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій, а також планування, підготовка, розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту. Водночас, відповідно до ст. 8bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду, караним є планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акта агресії, який в силу свого характеру, серйозності та масштабів є грубим порушенням Статуту ООН⁴. Відповідно до положень «Визначення агресії», затвердженого резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, агресія – це застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості чи політичної незалежності іншої держави, або іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. До актів агресії належать: 1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, хоч би який тимчасовий характер вона носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини; 2) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; 3) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; 4) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави; 5) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за угодою з державою, що приймає, порушуючи умови, передбачені в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території з припинення дії угоди; 6) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави; 7) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп,

⁴ Резолюція RC/Res.6, прийнята консенсусом Асамблеї держав – учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду на пленарному засіданні 11 черв. 2010 р. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR.pdf.

ірегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівносильно переліченим вище актам, або його значну участь у них. При цьому, зазначений перелік не є вичерпним, і Рада Безпеки ООН може визначити, що інші акти є агресією відповідно до положень Статуту ООН⁵. Наведений перелік діянь є кримінальним правопорушенням проти миру за міжнародним законодавством, водночас в Україні караним є лише складова агресії – агресивна війна та воєнний конфлікт.

З огляду на зазначене вище, а також з метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність міжнародному пропонуємо у диспозиції ч. 1 ст. 437 КК України слова «агресивної війни чи воєнного конфлікту» замінити словами «акту агресії».

Продовжуючи дослідження суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 437 КК України, слід акцентувати увагу на тому, що міжнародне законодавство визначає кримінальним правопорушенням планування, підготовку, ініціювання та вчинення акту агресії.

Під плануванням акту агресії слід розуміти формування мети та завдань таких актів, розроблення стратегії та тактики військових операцій на території держави-противника, визначення необхідних ресурсів для забезпечення ведення бойових дій тощо. *Підготовкою* до вчинення акту агресії є створення умов для подальшого вчинення такого акту, що полягають у закупці чи створенні озброєння, проведенні мобілізаційних заходів, передислокації або зосередженні військ на кордоні з державою, на територію якої сплановано напад, проведенні розвідувальних заходів, усуненні перешкод для вторгнення на територію іншої держави тощо. *Ініціювання* акту агресії – це віддання наказу, вказівки, розпорядження або іншої команди у письмовому чи усному вигляді про вчинення конкретних дій, які, відповідно до «Визначення агресії», затвердженого резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, є актом агресії. *Вчиненням* акту агресії (розв'язуванням агресивної війни або воєнного конфлікту) є безпосереднє вчинення дій, що визнані ООН актами агресії, що може супроводжуватися інсценуванням конфліктної ситуації між державами, провокацією на використання зброї іншою стороною конфлікту, пред'явленням

⁵ Визначення агресії, затверджене резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 груд. 1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text.

необґрунтованих територіальних чи інших претензій, які створюють привід для початку агресивної війни тощо.

Змовою на вчинення планування, підготовки або розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту є домовленість (згода) усіх співучасників кримінального правопорушення щодо його вчинення до моменту виконання перелічених діянь кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК України, тобто така змова має бути досягнута до початку вчинення планування, підготовки або розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту.

У теорії та практиці кримінального права визначено, що змову, яка спрямована на вчинення планування, підготовку або розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту, слід інкримінувати особі, коли за домовленістю між співучасниками, вона безпосередньо не виконувала інші діяння, передбачені ч. 1 ст. 437 КК України. Якщо ж співучасники, крім змови про вчинення певних діянь, скоїли планування, підготовку чи розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, їх дії підлягають інкримінуванню лише за перелічені діяння. У зв'язку з цим постає питання щодо доцільності визнання кримінально караним безпосередньо змову вчинення планування, підготовку або розв'язування агресивної війни або збройного конфлікту, оскільки такі дії, по-перше, не визнано караними за міжнародним кримінальним законодавством; по-друге, змова та підшукування співучасників охоплено готуванням до кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 14 КК України), що є караним за національним кримінальним законодавством; по-третє, планування, підготовка або розв'язання агресивної війни чи воєнного конфлікту є активними діями, які вчиняються окремо, незалежно від попередньої змови; по-четверте, попередня змова визначена обставиною, що обтяжує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України), однак її можна визначити обставиною, що обтяжує відповідальність.

На підставі зазначеного вище, пропонуємо доповнити ст. 437 КК України частиною 3, яку викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчиненні за попередньою змовою групою осіб – караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі», водночас з диспозиції ч. 1 зазначеної статті слова «а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій» виключити.

З метою захисту територіальної цілісності держави та миру на території України, а також приведення національного кримінального

законодавства у відповідність міжнародному, пропонуємо ч. 1 ст. 437 КК України викласти у такій редакції: «Планування, підготовка, ініціювання або вчинення акту агресії – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років».

Формами прояву об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 437 КК України є *ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій*, під якими слід розуміти управління збройними силами держави, а також безпосереднє здійснення воєнних дій на території іншої держави після вчинення акту агресії з метою втілення в життя розроблених раніше планів ведення агресивної війни чи агресивних воєнних дій, що супроводжується окупацією території іншої держави, захопленням військовополонених (заручників), знищенням населення, вивезенням цінностей, розоренням тощо, а також розроблення нових планів військових та інших операцій, управління окупованими територіями тощо.

Зазначене кримінальне правопорушення має формальний склад, тобто вважається закінченим з моменту вчинення дій, передбачених ст. 437 КК України. Відповідно до загального підходу, якщо об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють декілька альтернативних діянь (форм), його визнають закінченим з моменту вчинення хоча б одного з таких діянь. Однак підготовка та планування агресивної війни або воєнного конфлікту можуть інкримінуватись особі лише за умови, якщо за такими діяннями слідувало розв'язання агресивної війни чи воєнного конфлікту, оскільки відповідно до міжнародного законодавства акт агресії взагалі та агресивна війна зокрема повинні бути реальними. Лише такий розвиток подій має наслідком міжнародну відповідальність держави чи індивідуальну кримінальну відповідальність особи⁶. У випадку, якщо в діях особи наявні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 437 КК України, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 437 КК України, оскільки планування, підготовка, розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту є проявом попередньої кримінально протиправної діяльності стосовно зазначених вище дій.

З огляду на викладене вище, а також запропоновані зміни, доцільним є і зміна назви статті на «Планування, підготовка,

⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 1356.

ініціювання, вчинення акту агресії або ведення агресивної війни», що цілком відображає зміст диспозицій усіх частин ст. 437 КК України.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України, є спеціальний, тобто ним може бути лише особа, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави. Коло осіб, які спроможні фактично здійснювати зазначене, слід визначати окремо в кожній конкретній ситуації в залежності від особливостей державного устрою та політичного режиму відповідної держави-агресора. Перш за все, йдеться про голову держави, голову уряду, міністра оборони, найвище командування збройними силами держави. Визначальною є не наявність в особі юридичних повноважень контролювати політичні чи військові дії певної держави, а фактична можливість робити це⁷. Будь-яка інша особа не може нести відповідальність за ч. 1 ст. 437 КК України, навіть на підставі ч. 2 ст. 29 КК України.

Відносно суб'єкта ведення агресивної війни чи агресивних воєнних дій (ч. 2 ст. 437 КК України), то ним може бути фізична осудна особа, яка досягла віку 16-ти років, тобто загальний суб'єкт. Це пояснюється тим, що ведення агресивної війни чи агресивних бойових дій здійснюється особою, яка безпосередньо бере участь у воєнному конфлікті як військовослужбовець або найманець тощо. Схожу позицію висловлюють національні суди, які у період з 2014 року й донині за досліджуване кримінальне правопорушення засудили 5 осіб, однією з яких є громадянином РФ. Засуджені, відповідно до змісту вироків Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 22 серпня 2019 року № 219/10228/15-к та Лисичанського міського суду Луганської області від 18 травня 2020 року № 415/2182/20⁸, не є особами, які здатні фактично керувати чи контролювати політичну чи військову діяльність держави-агресора, однак у складі незаконних збройних формувань

⁷ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 1356; Реолюція RC/Res.6, прийнята консенсусом Асамблеї держав – учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду на пленарному засіданні 11 черв. 2010 р. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR.pdf.

⁸ Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 22 серп. 2019 р. № 219/10228/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83909126>; Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 18 трав. 2020 р. № 415/2182/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89984664>.

«Козацької Національної гвардії Всевеликого війська Донського ім. М. І. Платова» та «Август» самопроголошених «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки» виконували обов'язки щодо безпосереднього знищення військової техніки та особового складу Збройних Сил України, інших підрозділів оборони.

Із суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ст. 437 КК України, вчиняють з прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння та бажає його вчинити, однак особи, які безпосередньо виконують обов'язки щодо знищення супротивника, не завжди можуть усвідомлювати протиправність наказів, а тому їхні діяння можуть бути вчинені за обставини, що виключають його кримінальну протиправність (ст. 41 КК України).

2. Кримінологічна характеристика планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни

Конституція України проголосила, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Уся зовнішньополітична діяльність України спрямована на неухильне забезпечення її цілісності, недоторканості і безпеки та національних інтересів шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва зі всіма державами – членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права⁹. На підставі зазначеного, Україна відмовляється від війни як засобу вирішення спірних міжнародних питань. Засуджуючи таку діяльність, українська держава встановила кримінальну відповідальність за посягання на її мирне співіснування і співпрацю з міжнародним співтовариством, що передбачено розділом XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку держави-члени ООН визнають особливо небезпечними посяганнями, що загрожують не конкретній особі, а всьому людству. Такі посягання, як планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, застосування зброї масового знищення, геноцид загрожують міжнародним відносинам і підривають основи міжнародної безпеки, а також здатні знищити населення певної держави чи усього світу.

⁹ Конституція України : Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Міжнародне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за найнебезпечніші кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку незалежно від того, чи визнано певне суспільно небезпечне діяння кримінальним правопорушенням за національним законодавством такої держави. Відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, на усі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які визнані ООН агресією або актами агресії однією держави щодо іншої, незалежно від місця їх вчинення, поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду.

Одним із посягань на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок є планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 437 КК України. Суспільна небезпека цього кримінального правопорушення полягає в тому, що вчинення суспільно небезпечних дій, передбачених зазначеною вище нормою кримінального законодавства, може призвести до тяжких наслідків, зокрема до: 1) порушення міжнародного правопорядку та миру між державами чи народами; 2) великої кількості військових кримінальних правопорушень; 3) умисних вбивств, катувань, захоплення заручників (військовополонених); 4) пошкодження або руйнування об'єктів житлово-комунального господарства, об'єктів критичної інфраструктури; 5) знищення архітектурних пам'яток та інших культурних цінностей тощо. Ведення агресивної війни або вчинення актів агресії також завдають шкоду фінансовій системі держави, оскільки, по-перше, руйнується інфраструктура держави, бізнес припиняє свою роботу, відтік працездатного населення за кордон або залучення його до оборони держави; по-друге, вагома частка активів виділяється на оборонну сферу держави, що відповідно зменшує дотації інших сфер життєдіяльності; по-третє, страх захоплення майна, його знищення, примушує іноземних інвесторів виводити капітал з держави, яка зазнала агресії, що зменшує розмір інвестицій, і, відповідно, розмір іноземної валюти в державі.

До 24 лютого 2022 року Україна перебувала у стані посиленої готовності до нападу держави-агресора з метою посягання на територіальну цілісність і суверенітет нашої держави. Передбачалося, що концентрація військової техніки та особового складу Збройних Сил РФ вздовж усього кордону з Україною, а також ескалація та створення конфліктних ситуацій на тимчасово

окупованих територіях Донецької та Луганської областей може найближчим часом призвести до переростання локального конфлікту у повномасштабні бойові дії двох держав, що відбулося 24 лютого 2022 року. В умовах війни, передусім страждають особи, які проживають на прилеглих до кордону України з РФ територіях, зокрема у містах Харків, Чернігів, Київ, Маріуполь й інших населених пунктів. Бойові дії призводять до пошкодження або руйнування житлових будівель, об'єктів житлово-комунального господарства, дитячих садків, шкіл тощо, а також до загибелі великої кількості цивільного населення, серед яких є діти.

Однією з підстав почати повномасштабну війну проти України є визнання в кінці лютого 2022 року РФ суверенітету самопроголошених «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки» та направлення військових сил РФ для захисту їх населення. Міжнародне співтовариство виступило із засудженням дій РФ, а деякі держави визнали їх актами агресії проти України, її незалежності та суверенітету. До держави-агресора застосовано найбільшу кількість економічних санкцій (майже 6000), провідні світові рітейлери та виробники різноманітної продукції тимчасово припинили свою діяльність на території РФ та будь-які торгові відносини з державою-агресором. Воєнні дії РФ було визнано Міжнародним Судом ООН посяганням на територіальну цілісність й суверенітет України. Попри це винні особи залишаються непокараними.

Зазначене зумовлює вжиття невідкладних заходів щодо протидії ведення агресивної війни РФ проти українського народу. Аналіз дій, які вчиняють високопосадовці та інші особи з боку РФ, свідчить про наявність у їх діях складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК України, тобто планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни. Запобігання та протидія вчиненню цього кримінального правопорушення на території України та відносно України є необхідною умовою настання миру.

Перед тим як визначити основні заходи, спрямовані на запобігання та протидію досліджуваного кримінального правопорушення, слід надати його кримінологічну характеристику, яка буде включати: 1) умови та причини вчинення посягання; 2) ознаки особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння; 3) ознаки особи потерпілого.

Однією з умов, які призвели до здійснення агресії РФ стосовно України, є низький рівень воєнного потенціалу та відсутність ядерної зброї. Власне наявністю та можливістю застосування зброї масового

знищення РФ впливає на геополітичні рішення провідних держав Європи у співпраці з Україною та вирішення питання про її вступ до Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО). Відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року, держави-учасниці договору зобов'язані не передавати іншим державам ядерну зброю та не заохочувати її створення. Україна приєдналася до цього договору 16 листопада 1994 року та проголосила, що загроза силою чи її використання проти територіальної цілісності та недоторканності кордонів чи політичної незалежності України з боку будь-якої ядерної держави, так само, як і застосування економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, розглядатимуться Україною як виняткові обставини, що поставили під загрозу її найвищі інтереси¹⁰. Саме це нині відбувається з боку РФ.

У зв'язку з приєднанням до зазначеного вище договору Україною, РФ, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Велика Британія) і Сполученими Штатами Америки (далі – США) було підписано Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – Меморандум). Відповідно до п. 2 Меморандуму, РФ, Велика Британія і США підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом ООН, а також утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги¹¹. Меморандум встановив гарантії безпеки України, однак не визначив порядок дій та відповідальність за вчинення агресії щодо України державою – учасницею Меморандуму.

¹⁰ Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року : Закон України від 16 листоп. 1994 р. № 248/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹¹ Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 груд. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.

Слід акцентувати увагу, що міжнародне співтовариство вказує на те, що наявність ядерної зброї в будь-якій державі може призвести до ядерної війни. З цим можна погодитися, однак ядерна зброя й так наявна у багатьох держав. Водночас ті держави, які не мають такого озброєння піддаються агресії з боку ядерних держав. Вважаємо, що наявність зброї масового знищення є однією з гарантій безпеки держави, а отже й чинником запобігання посягань на її територіальну цілісність та суверенітет.

Крім того, щорічне стабільне зменшення населення України сприяла зменшенню чисельності особового складу Збройних Сил України, корупція в оборонній сфері держави призвела до занепаду галузі створення військової техніки, екіпірування, озброєння тощо. Всі ці чинники сприяли зниженню рівня обороноздатності України, що поставило нашу державу у невигідне становище на світовій арені та дало можливість здійснити напад на Україну і захопити деякі її території (Автономна Республіка Крим, окремі частини Луганської, Донецької, Херсонської, Запорізької та деяких інших областей). Іншими умовами вчинення актів агресії можуть бути різними (наявність певних ресурсів, расові, національні, релігійні інтереси тощо).

З огляду на зазначене вище, можна констатувати, що найпоширенішими умовами вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК України, є: 1) низький рівень економічного розвитку; 2) відсутність авторитету на міжнародній арені; 3) наявність певного виду природних ресурсів; 4) мала кількість особового військового складу; 5) відсутність зброї масового знищення.

Основною загально визнаною *причиною* початку конфлікту між РФ та Україною є активна співпраця нашої держави з Європейським Союзом та НАТО. Однак існують й інші причини такого конфлікту, зокрема: 1) розширення геополітичного впливу; 2) протидія розширенню НАТО; 3) повернення «власних» територій, які були законно передані раніше нашій державі; 4) бажання високопосадовців РФ встановлення держави у межах кордонів Союзу Радянських Соціалістичних Республік; 5) необхідність запуску газового трубопроводу «Північний потік – 2» тощо.

Аналіз воєнних конфліктів останнього десятиріччя, серед яких громадянська війна у Лівії (2011), громадянська війна у Сирії (з 2011), конфлікт у Кенії (2011–2012), конфлікт у Північному Малі (2012–2013), конфлікт між Суданом та Південним Суданом (2012), конфлікт у Демократичній Республіці Конго (2012–2013),

громадянська війна в Центральноафриканській Республіці (2012–донині), збройний конфлікт в Ємені (2014–2015), війна між Азербайджаном і Вірменією (2020) та інші, свідчить, що причинами здійснення актів агресії бувають різні. З найпоширеніших можна виокремити такі: 1) початок громадянської війни та бажання підтримати одну зі сторін; 2) протидія тероризму на території іншої держави; 3) повернення власних територій, які були раніше захоплені іншою державою, після втрати підтримки з боку ядерної держави; 4) невдоволення прийнятим політичним рішенням певною державою; 5) утиск прав національних, релігійних меншин тощо.

За результатами вивчення суб'єкта планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни можна охарактеризувати ознаки *особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення*, передбачене ст. 437 КК України. Особи, які планують, готують або розв'язують агресивну війну є переважно чоловіки у віці від 21 до 65 років, які займають керівні посади в органах державної влади (Президент, прем'єр-міністр, міністр, депутат, голова уряду, парламенту, органу, служби, агентства тощо), які мають фактичну можливість здійснювати контроль та керівництво політичними та військовим діями держави. Водночас особами, які безпосередньо ведуть агресивну війну чи агресивні воєнні дії, є переважно чоловіки у віці від 18 до 45 років, які або перебувають на військовій службі, або є найманцями, мають навички поводження зі зброєю, пройшли відповідні курси з навчання військової справи (тактика ведення бою тощо).

Особою потерпілого від досліджуваного кримінального правопорушення є будь-яка особа, незалежно від статі, віку, роду професії. Однак, переважна більшість потерпілих є військовослужбовцями держави, яка зазнала нападу, та цивільним населенням в районі ведення бойових дій. У міжнародному вимірі потерпілим є передусім держава, яка зазнала агресії, а отже, нею може бути держава з низьким рівнем економічного розвитку, політичною нестабільністю, яка володіє великою кількістю природних ресурсів і має низький рівень обороноздатності.

З огляду на кримінологічну характеристику планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України), можна сформулювати *комплекс заходів*, які допоможуть запобігти новим та протидіяти вже наявним загрозам суверенітету держави та миру чи міжнародного правопорядку. Основними та першочерговими заходами є: 1) стабілізація політичної ситуації в державі; 2) зміцнення економічного розвитку або реформатування

економіки на потреби оборони; 3) налагодження тісних взаємозв'язків з іншими державами на міжнародній арені, зокрема з державами-сусідами; 4) нарощування військового потенціалу без зосередження його в певному місці (це може бути визнано спробою ескалації конфлікту); 5) здійснювати акцент на розвитку технологій та їх використання під час оборони держави; 6) покращити підготовку особового складу збройних сил; 7) під час прийняття політичних рішень враховувати позицію національних меншин; 8) створення зброї масового знищення лише для захисту держави (ні в якому разі не для нападу). Наведений перелік не є вичерпним і звісно може корегуватися відповідно до конкретної ситуації. Стосовно створення зброї масового знищення, як заходу протидії вчинення актів агресії, то це рішення є досить дискусійним, проте практика України показала, що ліквідація ядерної зброї на підставі словесних гарантій безпеки не забезпечують реальність їх дотримання. І навіть держава, яка зобов'язалася гарантувати безпеку нашої держави, нині вчиняє щодо неї акти агресії. Чи було б це можливим, якщо Україна мала ядерний потенціал, який був третім за розміром в усьому світі?! На це питання відповіді ми вже не отримаємо. Звісно, створення зброї масового знищення спричинить засудження інших держав й економічні санкції. Для виключення застосування такої зброї для нападу на іншу державу, її слід розміщувати в районах та з ракетносіями, які не перевищують дальність польоту на відстань від дислокації до кордону з іншою державою. Іншими словами – якщо виникне необхідність застосувати цей вид озброєння, то лише на власній території.

ВИСНОВКИ

Аналіз кримінально-правової та кримінологічної характеристик планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни на території України дав змогу дійти наступних висновків.

Неправильна оцінка дій РФ та не цілком адекватна реакція з боку світових лідерів інших держав на окупацію території України, недостатня кількість та якість економічних санкцій щодо РФ, низький рівень економічної та воєнної підтримки України нині призвели до початку повномасштабної війни РФ проти нашої держави.

Ведення агресивної війни, її планування, підготовка та розв'язування повинні обов'язково бути кримінально каранними діяннями, а особи, які їх вчиняють, повинні бути притягнуті до

кримінальної відповідальності. Одним з недоліків національного кримінального законодавства, що заважає притягувати винних до відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є його невідповідність міжнародному законодавству. Приведення положень КК України у відповідність до норм міжнародних актів є одним із головних завдань, що сприятимуть забезпеченню миру на території України.

Запропоновано ст. 437 КК України викласти у такій редакції:

«Стаття 437. Планування, підготовка, ініціювання, вчинення акту агресії або ведення агресивної війни

1. Планування, підготовка, ініціювання або вчинення акту агресії – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені за попередньою змовою групою осіб – караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі».

Основними заходами протидії досліджуваному кримінальному правопорушенню є стабілізація політичної ситуації в державі; зміцнення економічного розвитку або переформатування економіки на потреби оборони; налагодження тісних взаємозв'язків з іншими державами на міжнародній арені, зокрема з державами-сусідами; нарощування військового потенціалу без зосередження його в певному місці (це може бути визнано спробою ескалації конфлікту); здійснення акценту на розвиток технологій та їх використання під час оборони держави; покращення підготовки особового складу збройних сил; під час прийняття політичних рішень враховувати позицію національних меншин; створення зброї масового знищення лише для захисту держави (ні в якому разі не для нападу).

АНОТАЦІЯ

У дослідженні надано розгорнуту кримінально-правову та кримінологічну характеристики планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни на території України (стаття 437 Кримінального кодексу України). Було проаналізовано низку міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють

суспільні відносини міжнародного характеру в сфері безпеки людства, миру та правопорядку, на підставі чого було переосмислено поняття агресія та акт агресії, визначено їх форми прояву. Надано визначення поняттям воєнний конфлікт, агресивна війна, агресивні воєнні дії, а також розкрито зміст діянь щодо планування, підготовки, інсценування, вчинення акту агресії (розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту), змова про вчинення зазначених дій, та безпосереднє ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій. Сформовано низку пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального законодавства в частині відповідальності за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Науково доведено, що однією з умов, які призвели до здійснення агресії РФ стосовно України, є, попри заяви керівництва держави-агресора про зростання кількості військових Збройних Сил України, відносно низький рівень воєнного потенціалу та відсутність ядерної зброї. Аргументовано, що причинами початку конфлікту між РФ та Україною є розширення геополітичного впливу; протидія розширенню НАТО; повернення «власних» територій, які були законно передані раніше нашій державі; бажання високопосадовців РФ встановлення держави у межах кордонів Союзу Радянських Соціалістичних Республік; необхідність запуску газового трубопроводу «Північний потік – 2». Обґрунтовано, що основними заходами протидії досліджуваному кримінальному правопорушенню є стабілізація політичної ситуації в державі; зміцнення економічного розвитку або переформатування економіки на потреби оборони; налагодження тісних взаємозв'язків з іншими державами на міжнародній арені, зокрема з державами – сусідами; нарощування військового потенціалу без зосередження його в певному місці (це може бути визнано спробою ескалації конфлікту); здійснення акценту на розвиток технологій та їх використання під час оборони держави; покращення підготовки особового складу збройних сил; під час прийняття політичних рішень враховувати позицію національних меншин; створення зброї масового знищення лише для захисту держави (ні в якому разі не для нападу).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Визначення агресії, затверджене резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 груд. 1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text.

2. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 22 серп. 2019 р. № 219/10228/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83909126>.

3. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 18 трав. 2020 р. № 415/2182/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89984664>.

4. Конституція України : Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 груд. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

7. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» : постанова Верховної Ради України від 21 квіт. 2015 р. № 337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#n8>.

8. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

9. Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року : Закон України від 16 листоп. 1994 р. № 248/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

10. Реолуція RC/Res.6, прийнята консенсусом Асамблеї держав – учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду на пленарному засіданні 11 черв. 2010 р. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR.pdf.

Information about the author:

Yurikov Oleksandr Oleksandrovych,

<https://orcid.org/0000-0002-6900-6887>

PhD in Law,

Senior Lecturer at Criminal Law Department

National Academy of Internal Affairs,

1, Solomyanska Square, Kyiv, 03035, Ukraine